

1 ruský rubl = $2^2_{,3} \text{ frs} = 2\cdot5394 K (= 2\cdot16 M)$,
 1 hol. zl. = $1\cdot9837 K = 2\cdot0832 \text{ frs}$,
 1 skand. koruna = $1\cdot3226 K = 1\cdot3889 \text{ frs}$,
 1 egypt. libra = $24\cdot395 K = 25\cdot618 \text{ frs}$ atd.

Příliš přesné vypočítávání parit mincovních nemá praktického smyslu, jelikož opravdové vyrovnávání platů do ciziny se mincemi ani po většině neděje — (jest to spíše výměna zboží za zboží pomocí úvěrů směnečných a jiných vzpomenutými již devisami) — a kdyby se i mincemi vyrovnávalo, jsou počítány pouze v přibližné váze dle kursů, které se vždy od parity o dosti patrný zlomek odchyľují. Stačí udati poměr mincí na několik málo nejvyšších míst i při měnách přísně zlatých. *)

Pro měny papírové nelze udati vůbec žádného ani zdaleka přibližného poměru cen; ty jsou navzájem nesměrný a podobně nejsou směrný měny papírové se zlatými. Také nelze udati ani přibližného poměru cen mezi měnami zlatými a stříbrnými.

37. Ceny peněžité. Sociální dosah proměnlivé kupní síly peněz, zvláště měn papírových.

V moderní době všechny ceny skoro napořád se udávají veličinami peněžitými. Přežitky dřívějších cen jiných t. zv. *naturálních*, pokud se ještě udržely, hledí se vždy již přepočítávati na peníze. Důchody na př. poskytované v potravinách i v jiných tělesných požitcích, dále v bytech, šatstvu (stejnokrojích, livrejích), v palivu, svítivu i v jiných úkojích různých (na př. v ekypázích, v různých výhodách společenských atd.), jakož i různé deputáty se napořád již odhadují v penězích. Odhadování takových důchodů nepeněžitých i kusů jmění se přímo státní a jinou mocí veřejnou nařizuje pro účely zdaňovací, nebo když se jedná o přeměnu nebo o výkup podobných požitků nebo při jich zániku, je-li někomu uložena povinnost je nahraditi, nebo při rozdělování dědictví atd.

Podobně také jmění v penězích jinak neúčtované, které má význam třeba jen čistě individuální, hledí se často přece peněžité oceňovati. Jest i nutné takové oceňování při posloupnosti dědictvé nebo při rozdělování podílů z kusů jmění hmotně nedělitelných. Tak oceňují se často umělecká díla na trhu neprodávaná nebo různé sbírky v celku (uměleckých děl, starožitností, filatelistické, knihovny v celku atd.), rovněž i nábytek déle užívaný, náradí opotřebované, obnošené šatstvo atd. Ano i rodinné památky a podobné zcela individuální hodnoty někdy se peněžité vyvažují.

*) Při mezinárodních směnách zlatých mincí a při spekulacích spočívajících na rozdílch jejich (při t. zv. *arbitráži* mincí) se dbá také na skutečnou váhu jejich, zmenšenou opotřebováním. Musejí se hradiť schodky, které vznikly otřením mincí bez ohledu na to, zdali ještě mají trpěnou váhu. Patrně se při tom cení pouze skutečný obsah zlata v mincích. To děje se ovšem jen potud, pokud se vyžaduje vyrovnávání kovem (zlatem). Jinak při platech v cizích měnách zlaté mince se účtují stejně jako jiné kurantní (běžné) peníze téhož stávu, pokud neklesla jejich váha pod váhu trpěnou.

Peněžítým oceňováním zavádí se však do cenového problému — (a tím také do měření hodnotného) — který sám sebou je velmi složitým, nová velmi spletilá proměnlivost. *Cena* vyjadřovaná peněžítými veličinami prodělává zároveň *proměny*, kterým jest *podrobena společenská hodnota** peněz (drahých kovů nebo měn papírových). Proměny vlastní hodnoty komplikují se *proměnami hodnot peněžítých*, které při tom často lze jen *velmi těžko vystihnouti*.

Jest nutno znázorniti tuto stupňovanou složitost veličin cenových. Hodnota určitého zboží nebo určitého výkonu jest funkcí mnohých proměnných veličin odvislých *od času, místa* i *od mnohých složitých sociálních skutečností* (fakt). Budiž hodnota jistého úkoje (statku nebo služby) v určitém okamžiku t_1 označena veličinou h_1 a v následujícím okamžiku $t_2 = t_1 + \Delta t_1$ budiž hodnota téhož úkoje vyjádřena $h_2 = h_1 + \Delta h_1$. [Veličina Δh_1 může býti arci pozitivní nebo negativní neb i $= 0$ (rovno nicce) a její velikost se mění všemi okolnostmi, o nichž byla řeč při výkladu pojmu hodnotného v odst. 28.] Ale současně mění se i hodnota peněz kterékoli určité měny: Má-li v daném okamžiku t_1 peněžní jednotka hodnotu p_1 , není hodnota ta již úplně totožnou v následujícím okamžiku $(t_1 + \Delta t_1)$, nýbrž je $p_2 = p_1 + \Delta p_1$, *ačkoli jméno pro ni zůstává v lidské kterékoli mluvě stejným a se stejným jménem vžilo se nepochybující mínění, jakoby se jednalo o touž hodnotu, jakoby se hodnota peněz vůbec neproměňovala*. (Obecně se myslí i věří, že jest $p_1 = p_2$, což se však se skutečností nikterak neshoduje. Každý si představuje, že frankem, dollarem, librou sterlingů atd. míněny jsou v různých okamžicích i na různých místech úplně stejné, neproměnlivé hodnoty, což je očividným omylem — ovšem obecně rozšířeným.)

Podle těchto označení byla by tedy cena určitého úkoje (zboží nebo lidského výkonu) v okamžiku t_1 dána rovnicí $c_1 = \frac{h_1}{p_1}$, kdežto pro následující okamžik $t_2 = t_1 + \Delta t_1$ by se musila vyjádřiti $c_2 = \frac{h_2}{p_2} = \frac{h_1 + \Delta h_1}{p_1 + \Delta p_1}$. Obecná mluva a s ní zároveň obecné přesvědčení chybuje však naporád při měření hodnot penězi (při oceňování), že *nesprávně* klade $p_2 = p_1$ a přehlíží patrnou skutečnost, že není pravidelně $\Delta p_1 = 0$, kdy jedině bylo by opravdu $p_2 = p_1$, nýbrž že $\Delta p_1 \geq 0$ a že tedy také $p_2 \geq p_1$.

Vůči proměně hodnoty peněžité mohou se ceny kteréhokoli úkoje *různití také tehdy, když se hodnota samého úkoje vůbec neproměnila*. Neboť je-li náhodou $\Delta h_1 = 0$, ale je-li při tom $\Delta p_1 \geq 0$, bude přece $c_2 \geq c_1$, ačkoli $h_2 = h_1 + \Delta h_1 = h_1$.

Z toho plyne nesporná skutečnost:

Proměna hodnoty jednotek peněžítých se pravidelně neuvědomuje, nýbrž se nejvýše promítá (obráží) do peněžítých cen všeho zboží i všech výkonů lidských.

*) Hodnotou (jako již dříve) rozumí se tu hodnota *společenská*, která se dá dobře vystihnouti pro určitou dobu i pro jisté místo peněžitou cenou. Nemyslí se tu nijak na hodnoty *individuální* ani na *psychické* momenty rozhodující v *jednotlivém soukromém* hospodářství. Pro *politickou ekonomii* jsou tyto *individuální hodnoty lhostejny*.

Vůbec *proměna peněžítých cen není nikterak a skoro nikdy úměrnou s proměnou skutečných hodnot, jelikož rušivé na peněžité ceny působí nestálost hodnoty peněžité.*

Jest zcela možné, že se značně proměnily hodnoty jak peněžité jednotky, tak i některého zboží nebo výkonu lidského, ale že přece cena jejího mohla zůstatí stejnou, když totiž hodnota peněz i hodnota jimi měřeného úkoje se proměňovaly stejným směrem a přibližně stejným poměrem. Je-li v jistém okamžiku t_1 hodnota peněz p_1 a hodnota statku jimi měřeného h_1 a změnily-li se hodnoty ony v následujícím okamžiku $t_2 = t_1 + \Delta t_1$ stejným poměrem asi tak, že $\Delta h_1 = \alpha \cdot h_1$ a $\Delta p_1 = \alpha \cdot p_1$ *, bude cena statku pro následující okamžik

$$c_2 = \frac{h_2}{p_2} = \frac{h_1 + \Delta h_1}{p_1 + \Delta p_1} = \frac{h_1 + \alpha \cdot h_1}{p_1 + \alpha \cdot p_1} = \frac{h_1(1 + \alpha)}{p_1(1 + \alpha)} = \frac{h_1}{p_1} = c_1,$$

přece stejná jako dříve, ačkoli hodnota jeho se snad značně změnila.

Prakticky se však vyskytují dosti často ceny stejné i když se hodnoty zboží nebo výkonů lidských zcela jinakým způsobem i směrem proměnily než hodnoty peněžité. Jsou to *ceny tarifní*, které stanoveny jsou *neproměnlivou peněžitou sumou* na delší doby. Ceny tarifní jsou tedy neodvisly jak od hodnoty úkoje, tak i od změn hodnot peněžítých, pokud tarify se neproměnily. — *Stejně však jako tarify účinkuje setrvačnost zvyková*: mnohé ceny zůstávají často stejnými, když hodnoty se již patrně proměnily.

Cena některého zboží může klesatí i když hodnota jeho stoupla, nebo může stoupatí, když hodnota jeho se zmenšila, jestliže při tom hodnota peněz stoupla — po případě klesla — více než hodnota zboží. Je-li na př. v čase $t_1 + \Delta t_1$ hodnota zboží $h_2 = h_1 + \alpha^2 h_1$ a hodnota peněžité jednotky pro touž dobu $p_2 = p_1 + \beta^2 p_1$ a je-li při tom $\beta^2 > \alpha^2$, bude patrně $c_2 = \frac{h_2}{p_2} = \frac{h_1(1 + \alpha^2)}{p_1(1 + \beta^2)} = \frac{h_1}{p_1} \cdot \frac{1 + \alpha^2}{1 + \beta^2} = c_1 \frac{1 + \alpha^2}{1 + \beta^2}$ a tedy

$c_2 < c_1$, jelikož $\frac{1 + \alpha^2}{1 + \beta^2} < 1$. Mohla tedy poklesnoutí *cena zboží* c_2 ,

ačkoli hodnota jeho ($h_2 > h_1$) jest rozhodně *větší*, jelikož hodnota peněz se při tom zvýšila ještě značněji než hodnota zboží. — Opačně při *snížené hodnotě* zboží může *cena* jeho třeba i *stoupnoutí*, když *hodnota peněz poklesla silněji*. Když na př. jest $h_2 = h_1(1 - \gamma^2)$ a $p_2 = p_1(1 - \delta^2)$ a když $\delta^2 > \gamma^2$, jest $c_2 = \frac{h_2}{p_2} = \frac{h_1(1 - \gamma^2)}{p_1(1 - \delta^2)} = c_1 \frac{1 - \gamma^2}{1 - \delta^2}$.

Poněvadž $\frac{1 - \gamma^2}{1 - \delta^2} > 1$, bude $c_2 > c_1$, ačkoli jest $h_2 < h_1$.

To lze mnohými doklady z proměnlivých měn prokázati, když ceny v nich udáváme proti jiným měnám, které považovati chceme, jakoby byly pevné. Na př. když ceny zboží udávaly se v měně východoindické, pokud ještě byla (v minulém století) měnou stříbrnou proti cenám v anglické měně zlaté. Dejme tomu, že cena bavlny byla po jistou dobu v anglické měně stejnou, že se na př. za 1 \bar{a} platilo

*) Změny ty nemusily by ani býti mathematicky přesně stejné, nýbrž jen zcela hrubě přibližné, jelikož ze setrvačnosti se menších odchylek v obojích proměnách nedbá.

6 *d*; východoindické peníze pak že se při tom změnilý tak, že na počátku jisté doby byla 1 rupie = 12 *d* (*d* jest znak pro penny) a na konci jejím 1 rupie = 10 *d*. Tu patrně 1 \bar{n} bavlny na počátku té doby ve východoindické měně stála $\frac{6}{13} = \frac{1}{2}$ rupie a na konci období už stoupla na $\frac{6}{10} = \frac{3}{5}$ rupie, ačkoli v anglických penězích ceny bavlny se nezměnilý. (Ve východoindických penězích vystoupla o 20%, jelikož cena východoindické rupie klesla o $16\frac{2}{3}\%$.)

Kdyby však cena bavlny v Anglii stoupla (za 1 \bar{n}) z 6 *d* na 7 *d* a kdyby současně byla cena rupie stoupla z 12 *d* na 15 *d*, byla by cena bavlny ve východoindických penězích na počátku $\frac{6}{12}$ rupie = $\frac{1}{2}$ rupie, kdežto na konci té doby byla by $\frac{7}{15}$ rupie $< \frac{1}{2}$ rupie. Ve východoindických penězích cena bavlny klesla o $3\frac{1}{2}\%$, kdežto v anglické měně se o $16\frac{2}{3}\%$ zdražila.

Opacně bylo by tomu, kdyby v Anglii na př. cena bavlny klesla s 8 *d* (za 1 \bar{n}) na 7 *d*, tedy kdyby zlaciněla o $12\frac{1}{2}\%$, když měna východoindická se mezitím změnila tak silně, že rupie klesla s 15 *d* na 12 *d* (o 20%). Cena bavlny v rupiích byla totiž z počátku $\frac{8}{15}$ rupie, kdežto ke konci vystoupla na $\frac{7}{12}$ *d* ($> \frac{8}{15}$), tedy zdražila bavlna ve východoindických penězích o 5%, kdežto v anglické měně zlaciněla o $12\frac{1}{2}\%$.*). Při všech těchto proměnách cen sluší ještě uvážiti, že ani hodnota měn zlatých, tedy ani hodnota měny anglické nebyla při volených předešlých příkladech bez proměny.

Ale každá proměna peněžítých cen má velmi důležité sociální důsledky. Klesla-li hodnota peněz, zvýší se ceny těch úkojů, které buď hodnoty nezměnilo, nebo které snad mají hodnotu vyšší neb i které sice mají hodnotu menší než dříve, ale jejich hodnota se zmenšila tolik, oč klesla hodnota peněžítá. Za těch okolností většina všech potřebovaných věcí a výkonů bude dražší a mluvíme tedy o *drahotě*. Naopak, když hodnota peněz se zvýšila, poklesnou ceny ostatních věcí nebo služeb, jejichž hodnota stejným poměrem nestoupala, i mluvíme pak o *láci*. Jak drahota tak i láce způsobují značné změny — po případě poruchy v živobytí skoro každého jednotlivce, ale působí všelijak jinak rušivě také na všechny hmotné společenské styky.

Při méně nápadných nenáhlých změnách hodnoty peněžíté stavi se proti změnám cen vžitě nepochybující obecné přesvědčení, že peníze zachovávají neproměnnou stálou hodnotu; (také podle sociálních ustanovení velmi četné ceny zůstávají stejnými, i když se hodnota peněžítá dosti značně proměnila na př. ceny tarifní nebo ceny pevně umluvené i ceny ustálenými zvyky udržované). Všechny *ustanovené ceny podle smluv* ať veřejného nebo soukromého rázu *zůstávají při pozměněné hodnotě peněz nepošinuty*, jakoby se hodnota plnění vůbec byla neměnila.

Proměnami peněžíté hodnoty vnáší se tedy do všeho oboustranného plnění smluvního osudná proměnlivost, která se jeví pro jednu

*) Proměny východoindické měny — před její konečnou úpravou a před ustálením jejího poměru k měně anglické (zlaté), které vyjádřeno jest rovnicemi 1 rupie = 16 *d* nebo 15 rupií = 1 \bar{n} — byly v krátkých dobách ještě nápadnější, nežli v hořejších příkladech je předpokládáno. Silnější ještě proměny bývají časté v měnách papírových.

ze súčasťných stran ziskem, kdežto druhá smluvní strana trpí tím újmu. Proměněná hodnota peněz jednoho smluvníka *bez jeho viny* zkracuje, kdežto druhého *bez zásluhy* obohacuje. Nejlépe se to projevuje v poměru věřitelově k dlužníku, že plnění dlužníkově při zvětšené hodnotě peněz je mnohem obsažnějším, při zmenšené hodnotě naopak je mnohem nepatrnějším, nežli jak bylo úvěrní smlouvou zamýšleno :

Věřitel na př. odevzdal dlužníkově ve vlastnictví kapitál *peněžitě* oceněný sumou k a vymínil si po prošlé době úvěrní vrácení *téže sumy peněžitě* i s úrokem p ze sta (p ‰). Úmluva zněla tedy na oplacení peněžitě sumy i s úroky $= k \left(1 + \frac{p}{100} \right)$, nebo jiného jakéhokoli kapitálu *stejně hodnoty peněžitě*. Dejme tomu, že se dalo koupiti za peněžní jednotku počátkem lhůty některého typického zboží množství jen z , ale koncem lhůty že lze dostat za peněžní jednotku již větší množství $z + z_1$. Věřitel tedy předal dlužníkově počátkem lhůty kapitál, který v penězích oceněn byl veličinou k a za který se dostalo množství zboží $k \cdot z$. Ale po uplynutí lhůty s úrokem dostává nejen tolik zboží, jak bylo smlouveno původně totiž $k \cdot z \left(1 + \frac{p}{100} \right)$, a nač by měl nárok *při nezměněné kupní síle* peněžitě, nýbrž dlužník mu oplácí vyšší kupní silou peněz $k (z + z_1) \left(1 + \frac{p}{100} \right)$. Toto pozdější plnění jest patrně mnohem obsažnější, než jak je smlouva úvěrní předvíдалa. Věřitel při vyšší kupní síle peněz získává proti původně zamýšlenému (podle smlouvy), plnění ještě hodnotu novou, která jest zřejmě rozdílem : $k (z + z_1) \left(1 + \frac{p}{100} \right) - k z \left(1 + \frac{p}{100} \right) =$
 $= k z_1 \left(1 + \frac{p}{100} \right)$, totiž *vedle smlouvených úroků* $k \left(1 + \frac{p}{100} \right)$ další výhodu, že může *nakoupiti za oplacené peníze nad to ještě množství zboží ztelně větší* $= k z_1 \left(1 + \frac{p}{100} \right)$.

To zase nejpatrněji číselným počtem dolíčíme při úvěrních pohledávkách, uzavřených v měnách proměnlivých proti měnám, které považujeme za pevné (v měnách stříbrných nebo papírových proti měně zlaté). Dejme tomu, že si někdo na roční dobu vypůjčil na př. 24.000 rupií východoindických při úroku 5 ‰ ním, že tedy slíbil za rok splatiti i s úroky 25.200 rupií. Při uzavření půjčky byla na př. cena 1 rupie = 12 d , kdežto za rok při plnění dlužníkově (při oplacení kapitálu) cena 1 rupie stoupla na 15 d . Dlužník dostal podle tohoto příkladu vyplacenou půjčku přepočítanou v anglických penězích 24.000 \cdot 12 = 288.000 d = 1200 £ , ale po roce byl povinen splatiti i s úroky 25.200 rupií po 15 d = 378.000 d = 1575 £ . Dlužníkově plnění bylo tedy za rok v anglické měně vyšší o 1575 — 1200 = 375 £ čili o 31 $\frac{1}{4}$ ‰, kdežto podle měny východoindické bylo jen o 5 ‰ vyšší. Úrok dlužníkův v měně anglické jevil se tedy 6 $\frac{1}{4}$ krát větším, nežli v měně východoindické, v které byl smlouven,

jelikož hodnota východoindické měny za dobu úvěrní (roční) zdražila se (o 25⁰/₁₀₀) proti měně anglické.

Naopak získává dlužník a ztrácí věřitel při menší kupní síle peněžité. Byla-li kupní síla peněz při uzavření dluhu za peněžitou jednotku = z (množství zboží), dostal dlužník $k \cdot z$ od věřitele. Klesla-li při opláčení dluhu kupní síla peněz tak, že za jednotku peněz se dostalo už jen menší množství $z - z_1$, oplatil dlužník věřiteli i s úroky pouze hodnotu $k(z - z_1) \left(1 + \frac{p}{100}\right)$, (čili potřebuje jen tolik zboží odprodati, aby zaplatil kapitál i s úroky). Dlužník tedy dává věřiteli za původně poskytnutý kapitál $k \cdot z$ po smluvené lhůtě (znehodnocený) dluh i s úroky $k(z - z_1) \left(1 + \frac{p}{100}\right)$ a tedy hradil věřiteli za propůjčený kapitál (o hodnotě) $k \cdot z$, hodnotu zmenšenou $k(z - z_1) \left(1 + \frac{p}{100}\right) - k z = k z \frac{p}{100} - k z_1 \left(1 + \frac{p}{100}\right)$, což může být snadno veličinou negativní. Věřitel nejen, že nedostal při takové proměně hodnoty peněžité nijaké náhrady za poskytnutý úvěr, nýbrž naopak se mu oplácí menší kapitálová hodnota, nežli kterou uvěřil, jestliže je totiž $k \left(1 + \frac{p}{100}\right) \cdot z_1 > k \frac{p}{100} \cdot z^*$.

Zase je to možno znázorniti na nějakém voleném příkladě proměněné hodnoty stříbrné měny — dejme tomu — mexické proti předpokládané pevné měně anglické (zlaté): Dlužník si vypůjčil 100.000 mexických dolarů na dvě leta za roční úrok 6⁰/₁₀₀ (čili vlastně na dvouletý úrok 12⁰/₁₀₀), kdy dolary ty měly při uzavření půjčky cenu 25¹/₂ d . Za dvě leta potom, při opláčení půjčky stály na př. mexické dolary už jen 18³/₄ d . Dlužník dostal tedy při uzavření půjčky 100.000.25.5 = 2,550.000 d = 10.625 £. Oplatil však za dvě leta i s 12⁰/₁₀₀ úrokem sice 112.000 mexických dolarů, ale ty měly cenu jen po 18³/₄ d 112.000 18³/₄ = 2,100.000 d = 8750 £. Věřitel tedy ze svého propůjčeného kapitálu, který v anglických peněžích činil při uzavření půjčky £ 10.625, dostal po dvou letech i se smluvenými poměrně vysokými úroky přesně vyplacenými pouze 8750 £; ztratil tedy nejen všechny úroky za dvě leta, nýbrž i z kapitálu 10.625 £ pozbyl ještě £ 1875, čili 17¹¹/₁₂ ⁰/₁₀₀ (téměř 18⁰/₁₀₀)**). Jest pochopitelno, že za takovýchto okol-

*) Věřitel ztrácí úroky celé, když $\frac{z_1}{z} = \frac{p}{100 + p}$, ztrácí méně než úroky, když $\frac{z_1}{z} < \frac{p}{100 + p}$; ale ztrácí více než úroky, když $\frac{z_1}{z} > \frac{p}{100 + p}$.

***) Takové veliké proměny cen v poměrně krátkých dobách při měnách stříbrných nebo papírových jsou zcela dobře možny. V tomto příkladě byl předpokládán pokles mexických dolarů za dvě leta o 26¹/₁₁ ⁰/₁₀₀. Asi stejný byl pokles stříbra na př. od 23. října roku 1900 do 3. prosince 1902 (za dobu 2 let, 1 měsíce, 10 dní). Dne 23. října 1900 byla 1 oz standard. stříbra (unce standardového stříbra) za 30¹/₄ d , kdežto 3. prosince 1902 1 oz stand. stříbra stála už jen 21 ¹³/₁₀ d , což je klesnutí o 27.59⁰/₁₀₀. Týmž poměrem poklesly ovšem i stříbrné peníze mexické, jelikož tam tehdy byla čistá stříbrná měna.

Jestě rychlejší bylo klesnutí ceny stříbra na př. od 23. června 1893 do 21. března 1894, tedy za dobu necelých devíti měsíců, kde cena 1 oz stand. stříbra klesla s 38 d na 27¹/₄, tedy o 38.6⁰/₁₀₀. Poklesnutí tak náhlé bylo tehdy následkem reformy měny

ností nebývají cizozemští věřitelé příliš ochotni dávatí úvěr na úpisy v kolísavých měnách splácené.

Týž poměr bývá při kterýchkoli důchodech vyměřených pevnými peněžitými sumami. Kupní síla takových důchodů jest proměnlivá; při klesající hodnotě peněz hospodářská situace lidí s pevnými peněžitými důchody se zhoršuje, při stoupající hodnotě peněz je hmotná váha důchodů těch větší. Stav požívatelů pevných důchodů peněžitých (rent) jest úplně podobný věřitelskému; proti tomu ten, kdo důchody ty peněžité poskytuje, má podobně proměnlivé povinnosti jako dlužník.

Také podnikatelé, pokud platí pevně ustálené mzdy nebo jiné pevné peněžní dávky jako úroky z uložených kapitálů nebo pachtovné a nájemné (renty pozemkové) i kterékoli jiné výmínené peněžité stejné důchody na delší doby, jsou ve výhodě, když hodnota peněz klesá, ale značně trpí, když penězům hodnoty přibývá. Tyto změny jsou však u podnikatelů tím citelnější, že zároveň sesilují se proměněním peněžitých cen, které dostávají za poskytované úkoje. Podnikatel, který musí dávatí pevné důchody peněžité, při stoupající hodnotě peněz má mnohem těžší povinnosti, kdežto ceny jeho zásob zboží nebo ceny služeb ubývá při větší hodnotě peněžité (při všeobecné láci musí také prodávati laciněji). Podnikatelovy hlavní náklady provozní (úroky, nájemné, mzdy, daně, dávky sociální a jiná peněžitá břemena) při stoupání kupní síly peněz jsou vyšší, ale stržená úhrada při nižších cenách podnikatelem dodávaných úkojů, pokud nedodává za pevně dříve smluvené ceny, jest skrovnější, takže se snadno i velký dosavadní podnikatelský zisk může zvrátiti v citelné ztráty. Opačně příznivější jest podnikatelova situace, když kupní síla peněz poklesla, úkoje jím podávané jsou cennější a peněžité (pevné) povinnosti jeho se ulehčují.

Jest ovšem zcela pochopitelno, že takovéto *proměny peněžitých hodnot ohrožují všechny poměry úvěrní, mezdní, daňové, proměňují váhu důchodů naturálních i peněžních a veškerá podnikání i propůjčování kapitálů stává se pochybným* vzhledem k svému konečnému úspěchu. Tím se do každého podnikání, do úvěru, do mezdních a služebních povolání, do všech veřejných oprávnění a povinností i vůbec skoro do všech životních poměrů vnásejí citelné nejistoty. Četné ohrožování hmotného zdaru vyvolává však touhy i snahy, aby se možným ztrátám čelilo nebo aby se utrpené újmy nějak nahradily. Poněvadž na druhé straně proti ztrátám i újmám jsou nezasloužené zisky a výhody, dává to arci podnět také k rozsáhlým i tuhým společenským zápasům.

Věřitelé, kteří klesající hodnotou peněz vidí nejen ohrožen svůj důchod úrokový, nýbrž i o ztrátu části kapitálu se báti musí (tím že kupní moc splacených sum ochabuje), budou se hojiti požadavkem vyšších úroků nebo umlouvají úvěr ve spolehlivějších měnách zlatých.

východoindické; cena rupie, jež byla už odpoutána od hodnoty stříbra, klesla za touž dobu ovšem jen asi o 9%.

V době 3 měsíců do 1./9. 1897 do 1./12. 1897 vystoupla naopak cena 1 oz stand. stříbra ze 23³/₄ na 27¹/₂ d, tedy za čtvrt roku téměř o 16%. Ceny papírových měn ovšem často ještě silněji kolísávají než ceny měn stříbrných.

Podnikatelé zase vůči možnému stoupání kupní síly peněžité budou hleděti buď udržeti staré ceny, nebo zmenšují provozní náklady tím, že stlačují mzdy a hledí unikati pevným dávkám (veřejným nebo příspěvkům na sociální péči). Naopak úředníci s pevným platem a dělníci při klesající kupní síle peněz budou usilovati o zvýšení svých peněžitých důchodů. Státy a jiná veřejná hospodářství při znehodnocování veřejných peněžitých dávek proti zdražování potřebovaného zboží i proti zvyšování důchodů veřejných zřízenců, pokud nuceny jsou jim povolovati, budou *zvyšovati* daně a budou hleděti i *nové* daně ukládati. Jest viděti, že při každé větší proměně hodnoty peněžité budou se vyskytovat rozmanité pokusy a boje, aby se její účinky buď odstranily nebo aspoň zmírnily. (Také na př. o tarifní ceny pod tlakem změněné kupní síly peněžité budou se dít pokusy, aby se proměnily, ačkoli tarify často projevují dosti značnou setrvačnost a houževnatost.)

Ale *menší proměny* kupní síly peněžité *ani* dobře a snadno se *nespozorují*. Než také větším proměnám jejím nelze všude s úspěchem se obrániti. Všechny smlouvy na pevné sumy peněžité, všechny neproměnitelné důchody (alimentační, pojistné, pensijní, peněžité výměnky atd.), dlouhodobé úvěrní úmluvy s pevnými peněžitými úroky a spláckami, dlouhodobé pachtovní smlouvy atd. jsou naprosto vyňaty z jakékoli nápravné snahy. Ztráty a zisky vzájemné jsou pak nevyhnutelné, takže pozměněnou kupní silou peněz oprávnění a závazání buď neodvratně získávají nebo ztrácejí a nemají nijakého nápravného prostředku.

V drobném obchodě a následkem vžitých zvyků ustálené peněžité ceny nemohou se měniti hned s každou sebe menší proměnou hodnoty peněz. Ano staré obvyklé nebo tarifní ceny přetrvávají někdy s velikou houževnatostí také veliké proměny v hodnotě peněz.

Jindy opět silnější strana může proměny kupní síly peněžité využití k většímu pošinutí cen ve svůj prospěch, než-li by jí k tomu sama proměna hodnoty peněžité opravňovala. Když kupní síla peněz klesla, silní podnikatelé nebo podnikatelské svazy mohou za své služby a zboží si stanoviti ceny mnohem vyšším poměrem než činí znehodnocení hodnoty peněžité, jako zase na druhé straně mohou na př. odpírati tomu přiměřené zvýšení mzdy a jiných podobných důchodů. [Na př. kdyby kupní síla peněz klesla přibližně se 100 na 75, odpovídalo by tomu přiměřené zvýšení cen o třetinu. Ale podnikatel zvýší snad ceny svého zboží o 50%, při čemž mzdy svému dělnictvu a zřízenectvu mnohem nepatrněji zlepší, snad jen o 20% nebo 25%.]

Podnikatelé často si počínají také tak, že při klesající kupní síle peněz své zboží nebo služby náležitě zdraží, kdežto později při stoupající hodnotě peněžité cen svých služeb přiměřeně již nesnižují, nýbrž vzájemnou dohodou zvýšené ceny přes potřebu uměle udržovati se snaží na vyšší úrovni dřívější. Často se k tomu pojí i lichva,*) že se zboží uměle zadržuje a ceny ženou ještě do větší výše.

*) Lichvě se daří zvláště, když se velmi potřebného zboží nedostává.

Veškery poruchy peněžité hodnoty dávají takto popud k rozsáhlým a tuhým zápasům sociálním, kterými se hledí újmy tím vzniklé co možno napravovati. Ale boje ty jsou v některých směrech vůbec nemožny (kde se jedná o nezměnitelná čísla peněžních jednotek) a tím újmy a zisky nazýváme jako křivdy a neoprávněné úspěchy se zcela zřejmě pocítují jako živelní příhody. Jindy opět zápasy ony se nerozhodují ani podle přibližné spravedlnosti, nýbrž vítězí často síla mocnějších proti slabším.

Proto všechny poruchy peněžitých hodnot způsobují nevitane sociální proměny hodnot, které se namnoze cítí jako křivdy a vykořisťování slabší strany. Tyto sociální účinky jsou nutnými důsledky nestálosti hodnot vůbec a peněžité kupní síly zvláště a nebylo dosud lze nijakým sociálním zařízením je odstraniti, ba namnoze nedějí se ani pokusy je zmírniti, jelikož se často ani nedá zjistiti, jak dalece se hodnota peněžítá během určitých dob proměnila.

Takové proměny jistě jsou možny při všech měnách, tedy i při měně zlaté, neboť i hodnota zlata se stále proměňuje a pozměňuje se tím i kupní síla peněz zlatých. Proměna hodnoty zlata zajisté byla značná zvláště v druhé polovině 19. století a počátkem století 20ého. Výtěžek zlata se zvýšil za dobu tří čtvrtí století do konce r. 1916 ze $4\frac{1}{4}$ mil. *kg* silně přes 25 mil. *kg*; *tedy se šestkrátě znásobil!**) Ovšem i jiného zboží přibývalo a snad i vyšším poměrem, a také užívání zlata v peněžních službách se úžasné rozšířilo. Ale proti jinému sprotřebnímu zboží sluší u kovů drahých a zvláště při zlatě povážiti, že přírůstky jeho se po většině ani neztrácejí ani nespotřebují.

Spotřeba zlata (proti jiným kovům nevzácným, ale zejména proti statkům sužitelným) bývá nepatrná, když se pováží, jak značné množství se ho těží (přes 700.000 *kg* ročně v posledních letech). Úplně za ztracené lze považovati jen zlato v průmyslu pozlacačském užitě a spotřebované nebo ve fotografii a částečně i v zubní technice. Za to již zlato, které se zpracuje ve zlatnictví nebo které je v kterékoli formě luxusního bohatství soukromého, často se vrací v oběh peněžitý nebo se ho užívá k nabytí snadného úvěru (zástavního). Ztráta otíráním zlatých mincí jest celkem nepatrná, jelikož se zlata k skutečnému obíhání poměrně velmi málo užívá, neboť *kolují po většině peníze notální* (drobné nebo neplnohodnotné kurantní mince stříbrné nebo peníze papírové) a zlaté mince bývají po většině ukládány do cedulových bank. Lze za to míti, že aspoň $2\frac{1}{2}\%$ každoročně k veliké již peněžní zásobě zlata přirůstá.***) Nejsou sice všechny tyto zásoby zlata v peněžních službách, ale jsou aspoň jich možnou zálohou (reservou).

*) Pro každého obyvatele na zeměkouli počítati lze snad asi trojnásob zlata nežli před třemi čtvrtěmi století. To by se předpokládalo, že se počet lidstva za tu dobu zdvojnásobil, což je pravděpodobné.

**) Zásoby zlata lze odhadovati i se zlatem, které již před objevením Ameriky byly nahromaděny, přibližně asi 25 mil. *kg* a roční přírůstek k nim lze jistě odhadovati aspoň na 650.000 *kg* při ročním těžení přes 700.000 *kg*. Je tedy množství zlata v některé běžné jednotce měnné na př. amerických dolarů asi $16\frac{2}{3}$ miliardy, což ovšem zase jest jen váha jinými slovy vyčtená. Na každého obyvatele celé zeměkoule by to bylo 10 dolarů a ročně by přirůstalo pro každého pozemšťana (při předpokládaném množení lidstva asi 1% ním) asi 15 cents, což jistě není veliký přírůstek na hlavu, ale je trvalý.

Z těchto důvodů lze souditi, že zlata přibývá rychleji, než oč se zvyšuje jeho stále rozsáhlejší potřeba v peněžitém oběhu a že tedy slabší poptávkou proti silnější jeho nabídce hodnota jeho poklesává. Pro delší doby byla tato skutečnost nepopíratelnou a také všeobecně zřejmou, jak k tomu také ukazují průběh cen všeho zboží i výkonů lidských v dobách před světovou válkou. Vzestup všech těchto cen byl všude znatelný i značný. Ovšem *problém drahoty nikterak není tolik jednoduchý a nelze ho nikoli jen převést na hojnost drahých kovů (zlata) ani vyčerpati pouhou proměnou hodnoty peněžité.**)

Jakkoli jsou dostatečné důvody, že hodnota zlata a následkem toho hodnota všech peněžitých oběžných prostředků mezinárodních stále, snad i značně poklesává, nemůže se tak přece tvrditi pro všechny okamžiky stejně. Také při trvalém snižování hodnot peněžitých bývají přechodné doby, kdy poptávka po zlatě předstihuje jinak hojnou nabídku a kdy hodnota zlata aspoň po nějaký čas může stoupati. Takovému vlnivému pohybu podrobeny jsou všechny hodnoty vůbec, tedy také peněžité. Zvláště tehdy hodnota zlata může stoupati, když podnikatelská i jiná lidská činnost se stupňuje a uvede se množství všelikého zboží i kapitálů v oběh, tak že hojnost jich na nějakou dobu předstihuje výtěžky zlata a že není vůči hojné nabídce všelikých úkojů přiměřeně rozhojněné nabídky peněžitých hodnot.

Proměny hodnoty zlata jsou nyní podmíněny především světovým oběhem peněžitým na jedné straně — t. j. poptávkou po mezinárodním platidle a měnidle, po zlatě, — jednak i jeho nabídkou, tedy velikostí jeho výtěžků. Hodnota zlata jest tedy funkcí jednak jeho přírodního bohatství i s pokročilou technikou jeho těžení, jednak jest určována ruchem podnikatelským, jednak také jinými projevy sociálními, hojností a spotřebou úkojných prostředků i jejich rozdělením mezi různé národy (státy, říše) a v nich zase mezi četné jejich příslušníky. Také užívání jiných peněz: papírových, úvěrních atd. projevuje vliv na hodnotu zlata.

Zlata však stále spojitě přibývá jakož i navzájem lidstvo se spojitě množí a jeho potřeby skoro trvale rostou. Vzájemných mezinárodních styků celkem ustavičně přibývá, tedy také používání zlata k usnadnění těch styků jest stále všeobecnější a hojnější. Celkem lze vůči přírůstkům zlata i vůči jeho hojnějšímu používání usuzovati, že proměny v hodnotě jeho nebývají ani příliš náhlé ani nejsou v kratších dobách veliké, a že probíhají po většině spojitě bez značných otřesů a nenadálých posunů nebo velkých skoků.

Zlato svým všeobecným rozšířením a hojným mezinárodním upotřebením má lepší záruky pro větší ustálenost své hodnoty nežli kterýkoli oběžný prostředek jiný. Zlato ve službách mezinárodních směn lze přirovnati k ohromné hladině světových moří, která je mnohem ustálenější nežli hladiny jezer sebe větších, jež

*) V dlouhých věcích hodnota zlata poklesla několikrát násob. Proti konci 15. století má se za to, že hodnota zlata jest asi 15krát i snad 20krát menší. Přesné zjištění toho ovšem není vůbec možné.

vysychají nebo se zvodňují přítoky a k nimž lze přirovnati měny izolované.

Měny osamocené (izolované) — hlavně totiž různé měny papírové jsou omezeny pouze na území určitého státu nebo říše a upravují se toliko mocí a autoritou dotyčného státu a jeho politikou i hospodářskou váhou, jakou si dovede zjednat v mezinárodních stycích. — Stát, který určuje jisté platidlo bez organické souvislosti s platidly ostatních zemí, izoluje se úplně od ostatního světa a nemůže prosaditi svou vůli ani svou moc mimo hranice své země. V cizině může stát uplatniti svůj vliv jen prostředně, pokud ostatní země jsou na jeho zboží nebo na jeho jiné služby odkázány, nebo pokud aspoň těch služeb a zboží jeho skutečně upotřebují.

Aby stát svá platidla udržel ve spojitosti s platidly ostatního světa, proto dosud při státní neodvislosti a suverenitě jednotlivých území není jiného prostředku nežli spojití hodnotu těchto platidel s hodnotou všeobecně uznávaného zboží, což za nynějších dob znamená *přidržovati se měny zlaté*. Jak víme nevyžaduje to všeobecného nutného oběhu zlatých mincí jako hlavního platidla, nýbrž stačí jen, když je nějaké zařízení, které umožňuje stálou a nepřetržitou směnu platidel, třeba autoritativních (peněz notálních všeho druhu) za určité pevné množství zlata nebo za určité množství zlatých peněz cizích, neb i *autoritativních* (notálních) *peněz cizích*, které se dosti přibližně shodují svou cenou s určitou váhou zlata. — Dříve (před rokem 1871) stačilo také udržování ceny platidel na poměrně stejné úrovni se stříbrem (nebo zlatem), pokud skutečně přibližně se udržoval takový poměr hodnot drahých kovů, že $15\frac{1}{2}$ kg stříbra = 1 kg zlata. Ale dnes již jediné zlato má takovou mezinárodně uznávanou váhu (stříbro je zbožím tak měnivě hodnoty jako každé jiné obchodní zboží).*)

*) Pro kolísání cen stříbra ke konci 19. století (od r. 1893 do 1899) a pro nestálost měn stříbrných nejpádněji svědčí tato sestavení. Cena 1 oz stand stříbra v Londýně:

23. června 1893	38	d	4. září 1895	$30\frac{1}{2}$	d
28. " 1893	34	"	4. prosince 1895	$30\frac{11}{16}$	"
19. července 1893	33	"	1. dubna 1896	$31\frac{1}{8}$	"
23. srpna 1893	$34\frac{7}{8}$	"	7. října 1896	30	"
15. listopadu 1893	$32\frac{1}{15}$	"	6. ledna 1897	$29\frac{3}{4}$	"
24. ledna 1894	31	"	7. dubna 1897	$28\frac{3}{8}$	"
21. března 1894	$27\frac{1}{8}$	"	1. září 1897	$23\frac{3}{4}$	"
6. června 1894	$29\frac{9}{16}$	"	1. prosince 1897	$27\frac{1}{2}$	"
22. srpna 1894	$30\frac{1}{4}$	"	6. dubna 1898	26	"
17. října 1894	$29\frac{1}{4}$	"	3. srpna 1898	$27\frac{1}{4}$	"
19. prosince 1894	$27\frac{1}{2}$	"	2. listopadu 1898	$28\frac{3}{15}$	"
23. ledna 1895	$27\frac{3}{16}$	"	1. března 1899	$27\frac{1}{2}$	"
1. května 1895	$30\frac{1}{4}$	"			

Roku 1890 byla ještě průměrná cena 1 oz stand stříbra $47\frac{3}{4}$ d a klesla pro rok 1892 na 39·8 d
1893 na 35·6 "
1894 na 29·0 "

Klesání bylo stále pro delší doby, ale probíhalo *silně vzrušenou křivkou*, někdy náhlým vzestupem, na př. od 1. září 1897 do 1. prosince 1897 stoupla cena z $23\frac{3}{4}$ d na $27\frac{1}{2}$ d, tedy za 3 měsíce o $15\frac{15}{16}$ %. Ty náhlé skoky pohly *Japonsko* k opuštění měny stříbrné a k zavedení měny zlaté. — Později se i *Mexiko* vzdalo měny stříbrné.

Měna papírová tedy nemá určitého vztahu k ostatním měnám zlatým a ovšem tím méně také k ostatním měnám papírovým nebo stříbrným. Hodnota autoritativních peněz papírových se tedy může libovolně měnit vůči ostatním peněžítým hodnotám a také se opravdu tak proměňuje. Papírové peníze mají vlastní mezinárodně neodvislou platnost a sice takovou platnost jakou jim státní moc politická i hospodářská i jeho úvěrní schopnost dodává.

Ceny peněžní v měnách izolovaných řídí se pak podle potřeb, důchodů a platů ve vlastním území jakož i vůči cizině i podle množství papírových peněz do oběhu uvedených. Je-li množství takových autoritativních platidel přílišné vzhledem k potřebným platům, klesá zajiště hodnota jejich a ceny zboží a služeb v nich vyjádřované stoupají. Při tom může jednou otrěsená důvěra v budoucí možnou platnost těchto peněz autoritativních spolupůsobiti a klesání jich ceny urychlovati nebo hodnotu papírových peněz udržovati na nižší ještě úrovni nežli jejich poměrné množství by ji podmiňovalo. Projeví se to tím způsobem, že lidé směnám na základě papírových peněz se hledí co možná vyhnouti, pokud se jim ovšem vyhnouti lze, totiž při nepovinných platech v peněžích a že raději se směňuje buď naturalně nebo že se žádají v notálních peněžích nepřiměřeně vysoké ceny. Tím se obor směňovací pro papírové peníze dále sужuje a jejich cena klesá rychleji.

Při stálém rozhojňování papírových peněz a při rostoucí k nim nechtivosti může pokles jejich býti ohromný a často nelze se vrátiti již nijak k někdejší jich přibližně vyšší ceně, která byla snad kdysi vyjádřena určitým množstvím zlata. Z toho následovaly i zákonné *devalvace* (znehodnocení) papírových peněz, jaké se udály dosti často v historických dobách.

Bylo by také nesprávně i nemožno i bez všeho jen *po delší době* *platnou značně devalvovanou měnu chtítii uvéstii na jeff příliš již vysokou původní úroveň ceny*. Tím by se k dřívějším bezprávím a poruchám pojily jen nové otrěsy a bezpráví snad horší nežli byly ony, které uznáním devalvace a znehodnocení měny byly způsobovány. Křivdy devalvací zaviněné některé nelze už vůbec nikdy napravitii, některé se dají mnohem lépe zase odčinitii jinak nežli postupným velikým zvyšováním hodnoty peněžité.

Kdyby se chtělo postupným zmenšováním peněžitého oběhu vrátiti k dřívější vyšší hodnotě peněz, sluší uvážiti, že stále zvyšovanou hodnotou měny posilují se movité kapitály (všichni majitelé úvěrních papírů tím získávají), nadřzuje se věřitelům vůči dlužníkům. Zvláště však se ubližuje podnikatelům a podnikání tím, že se snižují odbytné ceny a zvyšují se peněžítá břemena i vůbec všem poplatníkům nebo těm, kteří jsou povinni k důchodům pevných peněžítých sum. Získávají vedle věřitelů poživatelé pevných peněžítých důchodů, pevných platů, smluvených mezd (salaristé) a *přechodně* i konsumentii následkem nastalé láce.

Ale zisky poživatelů pevně umlovaných peněžítých důchodů, kromě těch, které jsou úplně nepošinutelné a zcela zajištěné výše peněžité, nedají se pravidelně udržeti. Podnikatelé jsou nuceni pevné mzdy snižovati při ztrátách následkem pokleslých cen zboží, a po-

dobně se redukuje také jiné platy pevně stanovené. Stejně daně, které reálně by sice vynášely více, se peněžité uskrovňují menšími výtěžky podnikatelskými atd. Převažují tedy při zvyšované hodnotě peněžní ony účinky, které tísní sociálně slabší a které se jeví ochromováním podnikatelské činnosti a tlakem na slabší vrstvy podrobené a tísněné platy pevných peněžitých sum. [Také se usnadňuje dovoz cizozemského zboží a stězuje se vývoz domácího do ciziny.]

Kdyby naopak se stanovila nižší úroveň papírové klesající měny, jsou ovšem postiženi opačně věřitelé a získávají dlužníci; majitelé peněžitých kapitálů ztrácejí zmenšenou kupní cenou jejich. Podobně všeliké pevné důchody klesají svým významem, uskrovňuje se význam mzdy a salarů peněžitých. Ale při tom pravidelně se dá čekat, že postižení dělníci a zřízení mohou si dosti snadno vymoci zvýšení svých platů. To může se tím lépe zdařiti vůči zlepšenému stavu podnikání, jelikož lze docíliti větších výtěžků a podnikatelé mohou oprávněným nárokům svých zřízenců snadněji vyhověti.*)

Ovšem pevně smluvené důchody (alimentace, peněžité dědické a sirotčí podíly, pojistné důchody, nadace a jiné pod.) bývají postiženy nenahraditelně. Daně tíží méně a důchody veřejných hospodářství se tím uskrovňují ve své kupní síle, což tím více váží, že namnoze platy úředníků a jiných zřízenců nutno zvyšovati. Tomu však se dá odpomoci zvýšením sazeb daňových a zaváděním nových daní, jakož i vyšším výtěžkem veřejných podniků.

Celkem z tohoto kusého výčtu je zřetelno, že poklesem hodnoty měny získávají po většině sociálně slabší a pokud bývají tím přece jen postiženi (při mzdách a saláriích), mohou si úspěšným zakročením pohněhlou nápravu vymoci. Tedy lze všeobecně tvrditi, že klesání ceny peněžní jest sociálně výhodnější nežli její stoupání.

Ale vždy vznikají každou změnou hodnoty peněžité nesnáze a nenapravitelné už škody, které na způsob křivdy zasahují mnohé nevinné oběti a vytvářejí se naopak zisky nabývané beze vší zásluhy. Nejlepší funkcionování peněz bylo by, kdyby jich hodnota byla aspoň poněkud ustálena i aby spojitě probíhala, když jí nelze udržeti na určité pevné výši. Každé poruchy měny pociťují se jako nejtěžší sociální křivdy, zvláště když to vše se děje neočekávaně a rychlými skoky, jako při znehodnocovaných měnách papírových a když proměny ty bývají všemi směry libovolné.

Z těch příčin právě kovová (zlatá) měna zasluhuje značné přednosti proti měnám papírovým. Zlatá měna sice také mění svou kupní sílu, ale celkem pro kratší doby jsou proměny ty nepatrnější a spojitě, kdežto papírové měny se mohou měniti náhle i značně. Zlatá měna kromě toho má ráz internacionální, její úroveň hodnotová závisí od poměrů hmotných ve velkém počtu zemí a tedy každá porucha rozděluje se na obrovskou hladinu a účinek její se zmírňuje, kdežto měny papírové jsou osamocené, hermeticky proti sobě uzavřeny, mají omezený rozsah. Proto každá porucha izolovaných měn se projevuje mnohem větším rozvlněním. Zvláště buď v menších nebo

*) Klesající hodnota peněz působí na zdražování výrobků i služeb podnikatelských a zmírňuje břemena podniková.

hospodářsky slabších zemích se slabost a škodlivé účinky papírové měny projevují neječitelněji.

Mluví se často o výhodách papírové měny na obchod s cizinou. Když cena domácích peněz klesá vůči penězům cizím má to za následek, že zboží cizozemské dovážené se zdražuje v domácích penězích, kdežto zboží domácí od ciziny vyhledávané se platí draže pokud se to vyjadřuje v domácí měně. *) Tím účinkuje klesající cena měny proti přívozu zahraničnímu jako jistý druh cla, přívoz tím bývá oslabován; klesající hodnota měny pomáhá tak domácímu těžení v konkurenci s cizinou. Na vývoz působí pak klesající ceny domácích peněz jako vývozní premie a podporují se domácí podnikatelé pro vývoz pracující.

Ale účinky ty svou povahou samou nemohou býti na delší doby trvalé, neboť při poklesu domácí měny nastává za jistou dobu zase jistý rovnovážný stav cen v měně znehodnocené proti měnám cizím. Aby tento rovnovážný stav se stále a jedině změnil na prospěch domácího těžení, musilo by se předpokládati, že ustavičně postupně měna domácí poklesává. *Tím by se musilo dospěti až k úplnému znehodnocení měny domácí, kdyby tento příznivý účinek její na vývoz měl býti nepřetržitý a trvalý.* Při měnách papírových však není průběh jejich cen jen vždy klesající, nýbrž namnoze nastávají změny cen v obou směrech; cena papírových peněz jistou dobu klesá a pak opět stoupá a tak vyvíjejí se občas zase poměry příznivé pro dovoz cizího a nepříznivé pro vývoz domácího zboží.

Poklesy a stoupání ceny měn v malém poměrně rozpjetí vyskytují se i při zlatých měnách navzájem a podporuje se jimi občasné vývoz nebo přívaz. Ale při papírových měnách (a totéž platí o měnách stříbrných vůči zlatým) jsou tyto výchyly v obou směrech (nahoru i dolů) velmi značné a často i velmi prudké. Jestliže takovéto citlivé změny někdy podporují domácí těžení proti cizinu, mohou mu při opačném průběhu cen velmi ubližovati. Každým způsobem zavádějí do podnikatelského těžení domácího nový zdroj nejistoty, který jen riska podnikatelského provozu stupňuje a velmi povážlivě přišťruje. A proto nelze ony zdánlivé výhody papírové měny nijak uznati za zisk, spíše jeví se jako další doklad pro škodlivé účinky neustálených a izolovaných měn domácích. **)

*

Papírové měny velmi často se hrozně znehodnotily až k úplné bezcennosti vydaných peněz.

*) Když východoindická rupie klesala v ceně, zboží anglické téže ceny bylo dražší v rupiích. Na př. když rupie klesla s 15 *d* na 12 *d*, stálo zboží anglické, které se prodávalo za 1 *£* (= 240 *d*), dříve 15 rupií, potom při pokleslé měně však 20 rupií. Naopak zboží indické ceněné 10.000 rupiemi, stálo dříve 625 *£*, kdežto později jen už 500 *£*.

**) V roce 1890 a 1891 byl z Rakousko-Uherska značný vývoz obilí, ale současně stoupala cena rakouské měny. Kdežto v letech 1887—1888 byla 1 *£* = 12·70 až 12·80 *zl.*, klesla v r. 1890 po jistou dobu až na 11 *zl.* Tím r. 1890 značně utrpěli vývozcí obilí při velmi dobré tehdejší úrodě, jelikož cena vyvezeného zboží v domácích penězích byla asi o 14% nižší nežli by byla při stejné ceně v cizích penězích v roce 1888.

Nejznámější příklad takového znehodnocení jsou *assignáty* za veliké revoluce francouzské. Byly to papírové peníze, které byly vydávány na zkonfiskované statky šlechty a duchovenstva, jimiž měly býti zaručeny. Ale peněz těch za tehdejších finančních nesnází konventu a direktoria bylo dáváno v oběh tím více, čím silněji klesaly, až r. 1897 byly samou vládou republiky prohlášeny za neberné. Jakkoli to byl naprostý státní úpadek, francouzské finance se hned po tom (za konsulátu Napoleonova) úplně zotavily a měna francouzská (známá t. zv. „bimetalistická“) byla pak již úplně spořádanou měnou kovovou. — Při prohlášení *assignátů* za neberné byly dosavadní státní dluhy francouzské „konsolidovány“, t. j. byla z nich uznána a placena v kovových penězích třetina t. zv. „*tiers consolidé*“ — (druhé dvě třetiny byly placeny v *assignátech*, tedy vůbec nebyly honorovány).

Podobný byl úpadek rakouské měny v r. 1811. Velice znehodnocené bankovky „vídeňské městské banky“ („Bankozettel der Wiener Stadtbank“), které byly státními papírovými penězi, byly v únoru r. 1811 (t. zv. únorovým patentem) proměněny ve zlaté „vídeňské měny“ tak, že 500 zl. bankocetlí = 100 zl. vídeňským. Ale nové vídeňské zlaté *byly opět jen papírovými penězi* a klesaly zase ve své ceně. [Z původní ceny 100 zl. ve stříbře = 140 zl. víd. asi, poklesly do r. 1816 až na 100 zl. ve stříbře = 400 zl. víd.] Konečně se jich cena ustálila na stupni, že 100 zl. stříbrných = 250 zl. vídeňských. Tedy devalvace bankocetlí (od r. 1818) byla ustálena na 1250 zl. v bankocetlích = 100 zl. stří. Čili byla jich cena 8% ve stříbře vyrovnávána. Dluhy však jen ty byly stejným poměrem sníženy, které vznikly bezprostředně před devalvací (v roce 1810); dluhy z dřívějších dob byly vyrovnávány podle kursů bankocetlí v tom okamžiku, kdy dluh vznikl. [Poněvadž dluhy se mohly opláceti v měně vídeňské, patrně i ony dluhy, které se měly vyrovnávat *al pari*, byly přece devalvovány aspoň v konečném poměru 250 zl. víd. = 100 zl. stří. Státní dluhy rakouské dostávaly pak jen poloviční úrok ve vídeňské měně, tak že konečně byly úrokovány pouze pětinou bývalých úroků ve stříbře.]

Později velmi četné státy nadměrným vydáváním papírových peněz znehodnocovaly svou měnu. Ani Spojené Státy v sev. Americe nedovedly v těžkých krisích osmnáctého století uchovati svou měnu neporušenu. Po občanské válce r. 1865 měna odbojných konfederovaných států (jižních otrokářských) byla prohlášena za nebernou a měna vítězných severních států byla po delší dobu papírovou neplně hodnotnou. V jižní Americe jsou dosud silně znehodnocené papírové měny v Argentině, v Brasilii a v Chile. V Evropě Turecko za války rusko-turecké (1877 a 1878) prohlásilo své papírové peníze tehdejší za neberné. Také státy balkánské a na poloostrově pyrenejském měly měny papírové. [Španělsko ovšem za války dospělo k měně zlaté frankové.]

Ohromné poklesnutí papírových peněz nastalo ve válčících státech za světové války a po ní i nelze se ani dohlédnouti konečného vývoje a osudu jednotlivých papírových měn. Ani vítězné velmoci nezabránily silnému poklesnutí svých měn: Francie po válce má znehodno-

cený frank až pod $\frac{2}{3}$ franku švýcarského (nebo španělského) a Italie liru až pod polovinu fr. švýcarského. Ve Francii dají se snad ty odchylky ještě odčinit.

Hůře bylo v zemích poražených nebo v zemích, které úpěly pod vládou poražených. Ruský (carský rubl) klesl pod $\frac{1}{10}$ své ceny a rubele revoluční jsou vůbec neberné jako maďarské koruny dělnických rad. Rakouské koruny klesly pod 5 centimes švýcarských a jejich klesání jistě není ještě skončeno. (Až budou otevřeny rakouské hranice a začne volnější obchod, projeví se to pravděpodobně dalším ještě znehodnocením rakouské koruny.) Naše československá koruna mohla míti jen o to lepší osud, že při poměrně menším oběhu papírových peněz jsou hospodářské poměry v Československu příznivější nežli v Rakousku. Přece však cena československé koruny klesla občas až pod 15 cts (švýcarských).

Německá papírová říšská marka klesla také až pod šestinu své původní ceny, kterou měla před válkou. Stejně je tomu s měnou bulharskou i s rumunskou. Všechny tyto papírové měny tak silně znehodnocené nemohou se arci upravit jinak nežli silnou devalvací!

38. Složitost peněžitého problému cenového. Kalkulace cen. Příčiny drahoty.

Nynější peněžité ceny obsahují hned ve svém základě velmi závažné neurčitosti a vyznačují se neustáleností následkem proměnlivé hodnoty peněžité, čímž bývá také současně proměnlivost důchodů způsobována. Dosah těchto neurčitostí však ani nijak bezpečně postřehnouti nelze, jelikož hodnota samých kovových (zlatých) peněz je přesnému stopování po většině nedostupná i její proměny jsou velmi těžko kvantitativně měřitelné. Nelze nijak spolehlivě zjistiti, pokud ceny jistých úkojných prostředků se snad proměnily pošinutou hodnotou peněz, či pokud jest pohyb jejich samostatný, nepodmíněný pouhou změnou kupní síly peněžité. V tom směru všechna šetření mohou býti jen nejistá, nespolehlivá, namnoze jsou i nemožná.

Z těch důvodů jest nutno znovu důrazně odmítnouti každé srovnávání cen v dobách od sebe trochu jen odlehlejších; bylo by to zcela neplodné i mohlo by jen sváděti k falešným úsudkům. Peněžité ceny téhož zboží v dobách starších měly totiž nejen úplně jiné podmínky vlastní své hodnoty nežli je mají nyní, nýbrž v různých okamžicích byly veličinami nesměrnými navzájem a to nikoli jen pro zcela jinou hodnotu peněžitou v různých dobách, ale i pro zcela jiný dosah platnosti cen vůbec.

Pro starší minulé doby ceny peněžité ani zdaleka neměly takového sociálního významu jako v moderní době, jelikož úkojné prostředky nebyly tehdy především určovány pro směnu nebo prodej, ani nebyly podnikatelsky sjednávány jako nyní. Peněžité ceny měly tehdy platnost více jen výjimečnou; úkojné prostředky totiž bývaly spotřebovány po většině v soběstačných celcích ukojovacích a pouze méně závažná část jejich zbývala pro vzájemné směny na základě prodejních cen mezi různými spotřebními obvody. Také místní vlivy